

Το φαινόμενο της πρόσφατης ανόδου των Αριστερών Προέδρων στη Λατινική Αμερική

1. Η εκλογή των Αριστερών Προέδρων, 2003-2008.

Πριν από μία δεκαετία, στα τέλη της δεκαετίας του 1990, η Λατινική Αμερική έδειχνε να είναι απόλυτα ενταγμένη στο νεοφιλελεύθερο παράδειγμα της εποχής. Η “εκσυγχρονιστική” Αριστερά του Μένεμ στην Αργεντινή, η κεντροδεξιά του Καρντόσο στη Βραζιλία, και η ιδιότυπη προεδρία του Σαλίνας στο Μεξικό, αλλά και μια πληθώρα πολιτικών εγχειρημάτων στις άλλες χώρες, φάνταζαν ως να είχαν εντάξει τη Λατινική Αμερική σε τροχιά οικονομικής ανόδου, στηριζόμενης στην εφαρμογή ακραία νεοφιλελεύθερων πολιτικών, εμπέδωσης των δημοκρατικών θεσμών και ενσωμάτωσης της περιοχής στην μεγαλεπήβολη ιδέα των ΗΠΑ για τη δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς στο σύνολο της ηπείρου. Δέκα χρόνια μετά η εικόνα είναι τελείως διαφορετική.

Η εκλογή του Τσάβες στη Βενεζουέλα το 1998 θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μεμονωμένο γεγονός της εκλογής ενός προέδρου εκτός των κατεστημένων πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων που θα κατέληγε σε ένα ακόμα αιματηρό πραξικόπημα. Και η απόπειρα πραξικοπήματος φυσικά έγινε κάποια στιγμή, μόνο που όχι μόνο απέτυχε, αλλά το φαινόμενο Τσάβες απέκτησε διεθνείς διαστάσεις.

Οι πιο σημαντικές εκλογές, ήταν αυτές της Βραζιλίας και της Αργεντινής, λόγω του τεράστιου οικονομικού και πολιτικού ρόλου που έχουν στη Λατινική Αμερική. Στις εκλογικές αναμετρήσεις του 2003 εξελέγησαν ο Λούλα στη Βραζιλία (επανεκλογή το 2007) και ο Κίρχνερ στην Αργεντινή (και στη συνέχεια η γυναίκα του το 2007).

Επακολούθησαν σειρά από νέες επιτυχίες της Αριστεράς. Ο Βάζκεζ στην Ουρουγουάη το 2004, επικεφαλής μιας πολύ πλατιάς συμμαχίας αριστερών και κεντροαριστερών κομμάτων, ο Ιθαγενής Μοράλες στη Βολιβία στα τέλη του 2005 με το Κίνημα για το Σοσιαλισμό (MAS), ο Κορέα στον Ισημερινό το 2006 (με την ουσιαστική κινητοποίηση του ιθαγενούς πληθυσμού που είναι περίπου το 25%), ο Λούγκο στην Παραγουάη το 2008 (μετά από 61 χρόνια ημιδικτατορικής ή δικτατορικής διακυβέρνησης του

κόμματος Κολοράντο).

Σε αυτές τις σημαντικές νίκες της Αριστεράς θα πρέπει να προστεθεί η κυριαρχία στη Χιλή του κέντρου και του σοσιαλιστικού κόμματος, αρχικά με τον Λάγος το 2000 και με την Μπασελέ το 2006.

Πρακτικά έμεινε μόνο το Περού και η Κολομβία με συντηρητικές κυβερνήσεις στο Νότιο Ημισφαίριο. Και στις δύο χώρες υπάρχουν πολυετείς Εμφύλιοι Πόλεμοι. Στο Περού, το “Φωτεινό Μονοπάτι”, ένα μαοϊκό κίνημα που διαμορφώθηκε στη δεκαετία του 1980, μετά τις συλλήψεις των διαδοχικών αρχηγών του (του Γκούτσμαν το 1992 και του Ραμίρες το 1999), διασπάστηκε σε τρεις ομάδες με τη μία μόνο να συντηρεί τη συνέχιση του αντάρτικου. Στην Κολομβία το FARC συνεχίζει τη δράση του, παρά τις απώλειες μεγάλης μερίδας της ηγεσίας του, ενώ οι δύο άλλες βασικές αντάρτικες ομάδες το ENL (που παραδοσιακά είχε την υποστήριξη της Κούβας), και το M-19, έχουν σταματήσει προ δεκαετίας.

Οι δύο αυτές χώρες αποτελούν ειδική περίπτωση. Ειδικά η Κολομβία, όπου η εμφύλια σύρραξη χρονολογείται από το 1944. Ο εμφύλιος, όπως και σε άλλες χώρες, έγινε αρχικά ανάμεσα στους συντηρητικούς και τους φιλελεύθερους. Αυτός ο εμφύλιος κράτησε μέχρι το 1966 με 200.000 θύματα. Μετά πήρε πιο αριστερές πτυχές.

Στην Κεντρική Αμερική, που αποτελείται από αποκλειστικά μικρές χώρες, είχαμε επίσης δύο σημαντικές νίκες αριστερών προέδρων. Πρόκειται για δύο σημαντικά αντάρτικα κινήματα (Σαντινίστας και FNLA) που μετά την ειρήνευση μετατράπηκαν σε κοινοβουλευτικά κόμματα και έμειναν στην αντιπολίτευση μέχρι την εκλογή του Ορτέγκα στη Νικαράγουα το 2007 και του Φούνες στο Ελ Σάλβαντορ το 2009, (εκτοπίζοντας το κόμμα Αρένα που εθεωρείτο αήττητο).

Στις υπόλοιπες χώρες οι συντηρητικές δυνάμεις διατηρούν τον έλεγχο, αλλά παντού είναι ορατές κάποιες πολιτικές αλλαγές.

Στη Γουατεμάλα, μια χώρα με δραματική ιστορία αυταρχικών και βίαιων καθεστώτων, καθώς και αμερικάνικων επεμβάσεων η δημοκρατική πορεία είναι ακόμα ελεγχόμενη από τις συντηρητικές πολιτικές δυνάμεις.

Στην Κόστα Ρίκα, την μοναδική ίσως χώρα με μετριοπαθές δημοκρατικό σύστημα, η επιστροφή του Αρίας και η νίκη του στο δημοψήφισμα για την ενσωμάτωση της χώρας στην οικονομική ένωση με τις ΗΠΑ, υποδηλώνει την διατήρηση της συντηρητικής ηγεμονίας.

Στις Ονδούρες το δικομματικό σύστημα διατηρεί την ηγεμονία του. Εδώ όμως ήταν η νίκη του κεντρώου Φιλελεύθερου κόμματος που εκτόπισε την Δεξιά από την εξουσία για πρώτη φορά μετά από δεκαετίες. Το πρόσφατο πραξικόπημα αποτελεί τη δεξιά αντίδραση σε αυτό. Εδώ οι πρώην αντάρτες έχουν σταματήσει, αλλά χωρίς να έχουν κοινοβουλευτικές επιτυχίες.

Στον Παναμά υπάρχει ισχυρή παράδοση δικομματισμού γύρω από δύο πολιτικές οικογένειες, που με εξαίρεση τη περίοδο της δικτατορίας, κυβερνούν αδιαλείπτως, και συντηρούν το καθεστώς απόλυτης εξάρτησης από τις ΗΠΑ (νόμισμα της χώρας είναι το δολάριο).

Στο Μεξικό, τέλος, οι αλλαγές είναι επίσης ραγδαίες. Μετά από 70 χρόνια απόλυτης ηγεμονίας του παραδοσιακού κόμματος που προέκυψε από τη μεξικάνικη επανάσταση (PRI), η χώρα στράφηκε αρχικά δεξιά με την εκλογή του Φοξ το 2000 και στη συνέχεια δόθηκε η μάχη ανάμεσα στη Κεντροδεξιά και τη Νέα Αριστερά, η οποία είναι δημιούργημα της δεκαετίας του '90 (με επικεφαλής τον Ομπραντόρ). Οι δύο πρακτικά ισοψήφισαν (με οριακή νίκη της Δεξιάς), με το παραδοσιακό PRI να μένει στην τρίτη θέση.

Συνεπώς σε όλη την Κεντρική και Νότια Αμερική στη διάρκεια της τρέχουσας δεκαετίας έγινε μια πρωτόγνωρη πολιτική μετατόπιση προς τα Αριστερά. Αυτή η μετατόπιση είναι μοναδική στην σύγχρονη πολιτική ιστορία της Λατινικής Αμερικής, που χαρακτηρίζεται από ακραίες πολιτικές συνθήκες καταπίεσης κι αυταρχισμού. Μα ταυτόχρονα είναι σε πλήρη δυσαρμονία με τον ανεπτυγμένο κόσμο που μετά την κατάρρευση του κομμουνισμού σε Σοβιετική Ένωση και Κίνα βιώνει μία καθοριστικής σημασίας κρίση της Αριστεράς και στην σοσιαλοδημοκρατική και στην κομμουνιστική εκδοχή της.

Η άνοδος της Αριστεράς στη Λατινική Αμερική αποτελεί ξεχωριστό και ιδιαίτερο φαινόμενο που θέτει σειρά από κρίσιμα ερωτήματα. Πώς κατάφερε να καταγράψει

τόσες πολιτικές επιτυχίες; Τι ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κομίζει και ποιες πολιτικές στρατηγικές επέλεξε; Η απάντηση σε τόσο σημαντικά ερωτήματα είναι φυσικά σύνθετη, αλλά μια απλοϊκή ερμηνεία που επιχειρείται εδώ εδράζεται σε τρία καθοριστικά σημεία:

- Την επιστροφή σε δημοκρατικά καθεστώτα και δημοκρατικούς κανόνες στο σύνολο σχεδόν των χωρών της περιοχής. Αυτό αφορούσε και χώρες με εμφύλιες συρράξεις, όπου τα αντάρτικα κινήματα μετά το 1990 έχουν αποδεκτεί τους δημοκρατικούς κανόνες.
- Αυτή η εξέλιξη συνέπεσε με την ανάδειξη μιας νέας Αριστεράς. Αυτή αναδείχθηκε πέρα από τα παραδοσιακά κόμματα εξουσίας, αλλά και τα παραδοσιακά αριστερά κόμματα. Πρόκειται για νέα πολιτικά υποκείμενα που στηρίχθηκαν σε νέα κοινωνικά κινήματα και δημιούργησαν νέες κοινωνικές συμμαχίες (Foweraker, Landman, Harvey, 2003).
- Η χρεοκοπία του νεοφιλελεύθερου μοντέλου ήταν τόσο απόλυτη που συμπαρέσυρε τα δεξιά και σοσιαλιστικά-εκσυγχρονιστικά κόμματα που τον εφάρμοσαν, ανοίγωντα πρόσφορο έδαφος στα νέα πολιτικά υποκείμενα.

Αυτοί οι τρεις παράγοντες ή μάλλον θεματικές εξετάζονται παρακάτω.

2. Η επιστροφή στη δημοκρατία.

Οι περισσότερες χώρες της Λατινικής Αμερικής έχουν κοινά στοιχεία στην μακρά ιστορία τους. Απέκτησαν την ανεξαρτησία τους στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα. Στο δεύτερο μισό, διαμορφώθηκαν δημοκρατικά καθεστώτα με δικομματική μορφή, με συντηρητικά και φιλελεύθερα κόμματα. Σχηματίστηκε ένα σχετικά φιλελεύθερο πολιτικό θεσμικό πλαίσιο, πάντα όμως εν μέσω του ασφυκτικού ελέγχου των οικονομικών ολιγαρχιών.

Την περίοδο 1880-1910 οι οικονομίες ενσωματώθηκαν στην παγκόσμια αγορά, υπό την βρετανική ηγεμονία, και οι οικονομίες τους εξειδικεύτηκαν σε ένα ή περισσότερα προϊόντα, εν προκειμένω αγροτικών προϊόντων ή πρώτων υλών. Αυτό συνδυάστηκε με τεχνολογικές καινοτομίες στην αγροτική παραγωγή και τη δημιουργία κατάλληλων

υποδομών. Το μοντέλο αυτής της εξειδίκευσης δημιούργησε ανεπτυγμένους οικονομικά θύλακες που παρήγαγαν και εμπορεύονταν αυτές τις εξαγωγές και παράλληλα διακινούσαν τις βιομηχανικές εισαγωγές από τις ανεπτυγμένες οικονομίες. Οι παλιές γαιοκτημονικές ολιγαρχίες έχαναν σταδιακά τον έλεγχο απέναντι στις νέες εμπορικές ολιγαρχίες. Οι περισσότερες περιοχές προσαρμόστηκαν στο νέο μοντέλο, ενώ άλλες, ειδικά στην Κεντρική Αμερική (και στην Κούβα) είδαν διεθνείς επενδυτές να παρεμβαίνουν και να γίνονται οι νέοι ιδιοκτήτες της γης.

Στο πρώτο μισό του 20αίωνα και ειδικά στο μεσοπόλεμο εμφανίστηκε η άνοδος λαϊκιστικών κομμάτων, σε ορισμένες περιπτώσεις προοδευτικών, με ανάμεικτα όμως, συχνά αντιφατικά, στοιχεία. Επρόκειτο για ένα ιδιότυπο αυταρχισμού, που σε πολλές περιπτώσεις, ειδικά στη δεκαετία του 1930, θύμιζαν φασιστικά καθεστώτα. Στη συνέχεια συντηρητικά και λαϊκιστικά κόμματα εναλλάσσονταν με στρατιωτικά καθεστώτα μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Η δικτατορική μορφή διακυβέρνησης γενικεύτηκε στην περίοδο του Ψυχρού Πολέμου.

Από το 1930 και μετά οι οικονομίες των περισσότερων χωρών στράφηκαν προς την εκβιομηχάνιση μέσω της “υποκατάστασης των εισαγωγών”, μία πολιτική που δεν μετέβαλλε το πρότυπο ενσωμάτωσης στην παγκόσμια αγορά (πρώτες ύλες και αγροτικά προϊόντα), αλλά που σε πολλές χώρες (κυρίως τις μεγάλες), επέφερε περιόδους μεγάλης οικονομικής ανόδου, ειδικά στις δύο πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες. Εντούτοις και στην περίοδο αυτή οι κοινωνίες παρέμειναν βαθιά διχασμένες, καθώς ο “επίσημος” τομέας της οικονομίας αδυνατούσε να απορροφήσει τον “ανεπίσημο” και το κράτος, παρά την επέκτασή του, ποτέ δεν ενσωμάτωσε το σύνολο του πληθυσμού.

Η Αριστερά έχει μια μακρά παράδοση στις περισσότερες χώρες. Κομμουνιστικά κόμματα ισχυρά εμφανίστηκαν στις περισσότερες χώρες υπό την επιρροή της μπολσεβίκικης επανάστασης, άλλες κομμουνιστικές ομάδες εμφανίστηκαν αργότερα υπό την επιρροή της κινέζικης επανάστασης, ενώ στη δεκαετία του '60 ήταν αναπόφευκτα τεράστια η επιρροή της Κουβανικής επανάστασης. Κομμουνιστικά και σοσιαλιστικά κόμματα είχαν κατά καιρούς σχηματίσει συμμαχίες για μικρά διαστήματα ακόμα και κυβερνητικούς, αν και δύο γεγονότα ήταν καθοριστικά. Πρώτον η περίπτωση της Χιλής, όπου το μπλοκ των αριστερών δυνάμεων κέρδισε τις εκλογές το 1973 για να επακολουθήσει το αιματηρό πραξικόπημα. Δεύτερο η Νικαράγουα στην οποία κυριάρχησαν για ένα διάστημα το αντάρτικο κίνημα των Σαντινίστας, πριν οδηγηθεί σε

συμβιβαστικές εκλογές, από ένα καταστροφικό πόλεμο των Κόντρας. Και στις δύο περιπτώσεις ήταν καθοριστική η επέμβαση των ΗΠΑ (Chasteen, 2006).

Ο αμερικάνικος ανταγωνισμός στην βρετανική ηγεμονία είχε ξεκινήσει ήδη από το 1890 με την ίδρυση της Παναμερικανικής Ένωσης και τις επεμβάσεις στην Κούβα (1898), τον πόλεμο με το Μεξικό νωρίτερα (1846-1848) και την αφαίρεση μεγάλων εκτάσεων από αυτό, την αμερικάνικης έμπνευσης ανεξαρτοποίηση του Παναμά (1903), και τις επεμβάσεις στο Μεξικό, κατά την περίοδο της επανάστασης (1914), στη Νικαράγουα (1912 και 1926), στη Αϊτή (1916 και 1934) και στη Δομινικανική Δημοκρατία (1916).

Η βασική οικονομική επέκταση των ΗΠΑ επακολούθησε στο μεσοπόλεμο με μαζικές επενδύσεις σε φυτείες (Κούβα και στις χώρες της Κεντρικής Αμερικής), ορυχεία (Μεξικό, Χιλή, Βολιβία), και μετά από την αναστολή που επέφερε η κρίση του 1929, επεκτάθηκαν και μεταπολεμικά με άμεσες επενδύσεις σε βιομηχανία, τράπεζες, και εμπόριο. Ο μακρύς κατάλογος των αμερικάνικων επεμβάσεων καθώς και η υποστήριξη πραξικοπημάτων συνδέθηκε σχεδόν μονοσήμαντα με ξένα οικονομικά συμφέροντα που διακυβεύονταν, αλλά και τη ροπή προς τον αυταρχισμό των συντηρητικών εγχώριων οικονομικών ελίτ.

Η επιστροφή στη δημοκρατία ήταν μια γενική τάση που ξεκίνησε, προς το τέλος του Ψυχρού Πολέμου με την Αργεντινή (1983), την Χιλή (1989 με μεταβατική περίοδο), τη Βραζιλία (1985), και φυσικά με σημείο τομής την ειρήνευση στους δύο πιο σημαντικούς Εμφυλίου Πολέμους στη Νικαράγουα (1990) και το Ελ Σαλβαντόρ. (1992). Στα τέλη της δεκαετίας του '90, οι δημοκρατικές εκλογές ήταν ο κανόνας στο σύνολο σχεδόν της περιοχής (Skidmore and Smith, 2005). Πολλοί διεφθαρμένοι πρόεδροι, αν και εκλεγμένοι, απομακρύνονται μετά από μαζικές κινητοποιήσεις στο Περού (1991), στη Βολιβία (2003), στον Ισημερινό (2005). Αυτό κατέδειξε μια νέα δυναμική που περιέβαλε οργανώσεις και κινήματα που είχαν ριζώσει μέσα σε μερίδες του πληθυσμού όπως ήταν οι μικροκαλλιεργητές, περιθωριακές αγροτικές κοινότητες με κοινοτική ιδιοκτησία στη γη, εργάτες γης αναμεμιγμένοι με περιθωριακά στρώματα των παραγκουπόλεων, δίκτυα της παράλληλης άτυπης οικονομίας, οργανώσεις των πόλεων κάθε μορφής και είδους.

Εξίσου σημαντική ήταν η στροφή της Λατινοαμερικάνικης Αριστεράς προς τη

δημοκρατική στρατηγική και την εγκατάλειψη της επαναστατικής στρατηγικής, της ένοπλης δηλαδή κατάληψης της εξουσίας. Η πολιτική αυτή εγκαινιάστηκε στην περίφημη συνάντηση των Αριστερών δυνάμεων στην Ουρουγουάη το 1991, όταν οι Σαντινίστας, μετά την ήττα τους στις εκλογές του 1990, “σόκαραν” με τη δήλωση τους ότι ο “επαναστατικός δρόμος” εγκαταλείπεται υπέρ του “δημοκρατικού κοινοβουλευτικού δρόμου”. Αυτή η επιλογή με εξαίρεση μέρος των αντάρτικων κινημάτων στο Περού και την Κολομβία έχει πρακτικά υιοθετηθεί από το σύνολο της Αριστεράς, με τις επιλογές πλέον να κινούνται στην ανάδειξη νέων κινημάτων και ευρύτερων κοινωνικών και πολιτικών συμμαχιών με στόχο την εκλογή προέδρων και κυβερνήσεων.

Αυτή η μετατόπιση, είχε και άλλες παραμέτρους. Πληθώρα κινημάτων, ακόμα και ένοπλων (Ζαπατίστας) δεν διεκδικούν καν την εξουσία και η ιδέα μιας Αριστεράς χωρίς κομματικές και αρχηγικές δομές, απέκτησε σημαντική επιρροή στη Λατινική Αμερική, από το κίνημα των ακτημόνων στη Βραζιλία, το κίνημα των πικατέρος στην Αργεντινή και πληθώρα άλλων αγροτικών κινημάτων ιθαγενών πληθυσμών. Αυτά τα κινήματα δημιούργησαν νέα πολιτικά υποκείμενα, σχημάτισαν ένα τεράστιο πολιτικό υπόστρωμα πάνω στο οποίο διαμορφώθηκαν οι πολιτικές συμμαχίες που οδήγησαν στην εκλογή των προέδρων. Αυτές οι πολιτικές συμμαχίες αναμφίβολα στηρίχθηκαν στην κοινωνική βάση των “φτωχών” και σε φιλελεύθερα και ριζοσπαστικοποιημένα μεσαία στρώματα.

Σε ορισμένες χώρες σημαντικός ήταν ο ρόλος των ιθαγενών πληθυσμών, που ενώ συνολικά στη Λατινική Αμερική δεν ξεπερνούν το 6% του πληθυσμού, εντούτοις σε πέντε χώρες έχουν σημαντική παρουσία. Στη Βολιβία και τη Γουατεμάλα είναι πλειοψηφία (70 και 60% του πληθυσμού αντίστοιχα), στο Περού και τον Ισημερινό έχουν μεγάλα ποσοστά (γύρω στο 35-40%) και στο Μεξικό και το Ελ Σάλβαντορ είναι 10-12%.

Αυτή η Αριστερά διαμόρφωσε ένα νέο πλειοψηφικό ρεύμα που δεν εδραζόταν στη παραδοσιακή επαναστατική Αριστερά του εργατικού κινήματος ή την επιδίωξη διαμόρφωσης αντάρτικου σε αγροτικούς πληθυσμούς. Ταυτόχρονα η εκσυγχρονιστική Αριστερά είχε ήδη ταυτιστεί με τη νεοφιλελεύθερη στροφή της δεκαετίας του 1990. Αν και η ρητορική είναι ριζοσπαστική, εντούτοις πρόκειται για μια Αριστερά που κινείται στα όρια της μεικτής οικονομίας, με πιο ενισχυμένο τον κρατικό τομέα, με πλήρη αποδοχή της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, και με ρεαλιστική αντιμετώπιση των

διεθνών γεωπολιτικών σταθερών.

Εντούτοις η κουβανική επανάσταση διατηρεί τον συμβολικό της χαρακτήρα ειδικά στο σκέλος της πολιτικής χειραφέτησης από τις ΗΠΑ. Οι νέοι Αριστεροί πρόεδροι κινούνται προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης των σχέσεων ανάμεσα στις Λατινοαμερικάνικες οικονομίες, στην αναζήτηση νέων εμπορικών και πολιτικών εταίρων (Ευρώπη, Κίνα, Ρωσία) και στη χαλάρωση των δεσμών στρατιωτικής εξάρτησης από τις ΗΠΑ.

3. Η οικονομία των χωρών της Λατινικής Αμερικής

Η Λατινική Αμερική είναι μια τεράστια περιοχή που περιλαμβάνει το Μεξικό, τις μικρές χώρες της Κεντρικής Αμερικής, τις νησιώτικες μικρές επίσης χώρες (Καραϊβική) και τη Νότια Αμερική με δύο μεγάλες χώρες (Βραζιλία και Αργεντινή), και ορισμένες ενδιάμεσες και μικρότερες.

Με πληθυσμό 550 εκατομμύρια και κατά κεφαλή εισόδημα γύρω στα 8.000 έχει ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (Gwynne and Kay, 2004).

- Η οικονομική περιοχή έχει έντονες οικονομικές σχέσεις με τις ΗΠΑ. Αυτές απορροφούν, αλλά και εν πολλοίς ελέγχουν την παραγωγή πρώτων υλών και ταυτόχρονα έχουν στενές εμπορικές σχέσεις. Σήμερα οι ΗΠΑ απορροφούν το 40% των εξαγωγών και έχουν ηγεμονική θέση στις εισαγωγές των λατινοαμερικάνικων οικονομιών (33%). Το εμπόριο ανάμεσα στις λατινοαμερικάνικες οικονομίες αντιπροσωπεύει περίπου το 20-25%. Η Ευρώπη (14%) και η Κίνα (7%) εμφανίζουν άνοδο το τελευταίο διάστημα.
- Οι οικονομίες έχουν ως ενδημικό χαρακτηριστικό τις τεράστιες εισοδηματικές ανισότητες. Αυτές είναι οι μεγαλύτερες στον κόσμο, μεγαλύτερες και από αυτές της Αφρικής. Με βάση τους συνήθεις δείκτες μέτρησης των ανισοτήτων, η ανισοκατανομή του εισοδήματος είναι διπλάσια από ότι στην Αφρική και πενταπλάσια από τις χώρες του ΟΟΣΑ. Πρόκειται για πολωμένες κοινωνικά κοινωνίες με σχεδόν το 40% του πληθυσμού (50% του αγροτικού και 30% του αστικού) να ζει σε συνθήκες κάτω από τα όρια της φτώχειας. Ο μισός από το φτωχό

πληθυσμό βρίσκεται σε συνθήκες ακραίας φτώχειας, αδυναμίας δηλαδή να καλύψει τις στοιχειώδεις διατροφικές ανάγκες. Αν και οι σχετικοί δείκτες έχουν βελτιωθεί κάπως τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, εντούτοις το ανώτερο 20% της εισοδηματικής κλίμακας εξακολουθεί να απολαμβάνει το 55-60% του εισοδήματος, δείκτες αδιανόητοι για τις άλλες περιοχές του πλανήτη.

- Από δημογραφική σκοπιά ο πληθυσμός αφενός αυξάνει με μέτριους ρυθμούς (1-2%) το χρόνο και αφετέρου η αστικοποίηση έχει αυξηθεί με ραγδαίους ρυθμούς τις τελευταίες δεκαετίες. Πάνω από το 70% του πληθυσμού ζει πλέον σε πόλεις. Σε πολλές οικονομίες ξεπερνάει το 90% (Αργεντινή, Ουρουγουάη, Βενεζουέλα) και σε άλλες το 80% (Βραζιλία, Χιλή). Ακόμα και σε παραδοσιακά πιο αγροτικές χώρες όπως είναι το Περού ή η Κολομβία ο αστικός πληθυσμός προσεγγίζει το 75%. Μόνο στην Κεντρική Αμερική συναντά κανείς ακόμα κοινωνίες με μεγάλο αγροτικό πληθυσμό (γύρω στο 40%). Παράλληλα πρόκειται για κοινωνίες με ικανοποιητικούς δείκτες εκπαίδευσης (ο αναλφαβητισμός έχει περιοριστεί στο 8%, ενώ ικανοποιητική είναι η συμμετοχή των γυναικών στην εκπαίδευση). Ο προσδοκώμενος μέσος όρος ζωής είναι στις φτωχότερες χώρες λίγο πάνω από τα 70 έτη και στις πλουσιότερες προσεγγίζει τα 75 έτη, άρα προσεγγίζουν του δείκτες που χαρακτηρίζουν τις αναπτυγμένες οικονομίες.
- Η έντονη αστικοποίηση συνδέεται με ένα ακόμα ενδημικό χαρακτηριστικό των λατινοαμερικάνικων οικονομιών, το περίφημο *αγροτικό ζήτημα*. Με εξαίρεση το Μεξικό, οι άλλες οικονομίες χαρακτηρίζονται από την μεγάλη ιδιοκτησία στην αγροτική γη (τα λατιφούντια). Τα λατιφούντια καταλαμβάνουν από το 40% (Αργεντινή) μέχρι το 80% (Περού, Χιλή) της αγροτικής γης, με τις άλλες χώρες να είναι κάπου στο ενδιάμεσο (Βραζιλία 60%). Αυτό συνυπάρχει με τα μικροφούντιος, τις εξαιρετικά μικρές οικογενειακές ιδιοκτησίες που έχουν μεγάλη πυκνότητα πληθυσμού σε σχέση με τη γη. Το 80-90% των αγροτικών μονάδων ανήκουν σε αυτήν την κατηγορία που συνωστίζονται στο 10-20% της καλλιεργήσιμης γης. Η κατάρρευση των μικροφούντιος, στις τελευταίες δεκαετίες, εν μέσω της κλιμακούμενης εμπορευματοποίησης της αγροτικής παραγωγής, οδήγησε σε μαζικές μετακινήσεις πληθυσμού προς τις πόλεις.

Οι λατινοαμερικάνικες οικονομίες μπορούν να ταξινομηθούν σε τρεις γενικές κατηγορίες που αφορούν το μέγεθος των οικονομιών τους και τη θέση τους στο διεθνές

καταμερισμό της εργασίας. Στις σχετικά ανεπτυγμένες οικονομίες, στις ενδιάμεσες οικονομίες, και στις φτωχές οικονομίες.

Στις σχετικά αναπτυγμένες οικονομίες, ανήκουν οι μεγάλες οικονομίες που είναι το Μεξικό, η Βραζιλία και η Αργεντινή. Το Μεξικό με 104 εκατομμύρια πληθυσμό, έχει μια ιδιαίτερη θέση λόγω της γειτνίασης του με τις ΗΠΑ. Έχει κατά κεφαλή εισόδημα 10.700 δολάρια, πάνω από το μέσο όρο της Λατινικής Αμερικής (8.100 δολάρια), και αντιπροσωπεύει το 50% του εμπορίου των ΗΠΑ με τη Λατινική Αμερική. Έχει διαφοροποιημένες εξαγωγές που περιλαμβάνουν και βιομηχανικά προϊόντα, λόγω των αμερικάνικων επενδύσεων στη χώρα.

Η Βραζιλία με σχεδόν 200 εκατομμύρια πληθυσμό και κατά κεφαλή εισόδημα στο μέσο όρο είναι μια τεράστια οικονομία με μεγάλη εσωτερική αγορά και διαφοροποιημένη εγχώρια παραγωγή.

Η Αργεντινή είναι χώρα των 40 εκατομμυρίων, αλλά με το μεγαλύτερο κατά κεφαλή εισόδημα (14.000), με εξαγωγές που συνήθως ανταγωνίζονται τις αγροτοκτηνοτροφικές εξαγωγές των ΗΠΑ στον υπόλοιπο κόσμο, με αποτέλεσμα σε περιόδους διακυμάνσεων να αναζητά “νέες αγορές”.

Την κατηγορία των σχετικά ανεπτυγμένων χωρών εντάσσονται ακόμα η Χιλή, που έχει το δεύτερο μεγαλύτερο κατά κεφαλή εισόδημα (12.000), η Ουρουγουάη (10.000) και η μοναδική χώρα της Κεντρικής Αμερικής που έχει υψηλότερο επίπεδο, η Κόστα Ρίκα.

Μετά είναι οι ενδιάμεσες οικονομίες με κατά κεφαλή εισόδημα που προσεγγίζει το μέσο όρο, όπως είναι η Βενεζουέλα, η Κολομβία και το Περού. Πρόκειται για ενδιάμεσες πληθυσμιακά οικονομίες με αντιφατικά οικονομικά δεδομένα. Συνήθως η οικονομική τους ιστορία είναι ταυτισμένη με ένα προϊόν. Για παράδειγμα ο καφές για την Κολομβία αποτέλεσε από το 1880 και μετά το βασικό εξαγωγικό είδος (το 1906 ήταν 40% των εξαγωγών, στη δεκαετία του 1920 το 70% και στη δεκαετία του 1950 το 80%). Στη συνέχεια διαφοροποιήθηκαν οι εξαγωγές (με την προσθήκη και του πετρελαίου) για να ανακαλύψει στη συνέχεια την παραγωγή κοκαΐνης που άφτασε κάποια στιγμή να αντιπροσωπεύει, ως παράνομες εξαγωγές, το 40% των εσόδων. Την ίδια στιγμή παλιές και νέες χώρες έμπαιναν δυναμικά στη καλλιέργεια του καφέ, (το Βιετνάμ μετατράπηκε στον δεύτερο μεγαλύτερο παραγωγό του κόσμου). Στην

Κολομβία οι εξαγωγικές επιδόσεις δεν δημιούργησαν ισχυρές διαδικασίες ενσωμάτωσης των περιθωριακών πληθυσμών. Ακόμα και σήμερα το 55% παραμένει κάτω από το όριο της φτώχειας.

Εν πολλοίς το ίδιο ισχύει για την Βενεζουέλα, μια οικονομία που στηρίχθηκε αποκλειστικά σχεδόν στο πετρέλαιο, με σαθρές, όμως εγχώριες δομές και διαδικασίες εσωτερικής συσσώρευσης, που διατηρεί ένα σχεδόν αποκλειστικά αστικό πληθυσμό, με τεράστιες όμως κοινωνικές αντιθέσεις, και μέτρια ανάπτυξη παρά τη τεράστια ροή συναλλάγματος από το πετρέλαιο.

Τέλος είναι οι φτωχές οικονομίες με υπανάπτυκτες οικονομικές δομές, που περιλαμβάνουν όλες τις χώρες της Κεντρικής Αμερικής (Νικαράγουα, Ελ Σάλβαδορ, Γουατεμάλα, Ονδούρα), με εξαίρεση την Κόστα Ρίκα και τις χώρες της ενδοχώρας στη Νότια Αμερική (Παραγουάη, Βολιβία, Ισημερινός). Πρόκειται για αδύναμες οικονομίες με συσσωρευμένα οικονομικά προβλήματα και δομική αδυναμία να εξέλθουν από τον “κύκλο της υπανάπτυξης”.

Πίνακας 1
Πληθυσμός και κατά κεφαλή εισόδημα, 2006.

Χώρα	Πληθυσμός 2006	Κατά κεφαλή ΑΕΠ 2006
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΜΕΡΙΚΗ	40	5,8
1. Κόστα Ρίκα	4,4	10,2
2. Ελ Σαλβαντόρ	6,8	5,2
3. Γουατεμάλα	13	4,6
4. Ονδούρα	7	3,4
5. Νικαράγουα	5,5	3,7
6. Παναμάς	3,3	7,6
ΝΟΤΙΑ ΑΜΕΡΙΚΗ	377	7,6
1. Αργεντινή	39	14,3
2. Βολιβία	9,4	2,8
3. Βραζιλία	190	8,4
4. Χιλή	16,4	12,1
5. Κολομβία	45,6	7,3

6. Ισημερινός	13,2	4,3
7. Παραγουάη	6	4,6
8. Περού	27,6	6,1
9. Ουρουγουάη	3,3	10
10. Βενεζουέλα	27	6,6
ΜΕΞΙΚΟ	104	10,7
ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΑΜΕΡΙΚΗ	551	8,1

*Στον πίνακα έχουν εξαιρεθεί οι χώρες που ανήκουν στη Καραϊβική.

Πηγή: International Monetary Fund, *World Economic Outlook*, April, 2008

4. Το νεοφιλελεύθερο εγχείρημα

Στη δεκαετία του 1970 τα οικονομικά προβλήματα της Λατινικής Αμερικής είχαν οξυνθεί στο έπακρο. Στη δεκαετία του 1970 ο διεθνής στασιμοπληθωρισμός χτύπησε με ακραίο τρόπο τις οικονομίες προκαλώντας μεγάλες μακροοικονομικές ανισορροπίες που εκδηλώθηκαν στον περίφημο “Λατινοαμερικάνικο υπερπληθωρισμό”. Αυτό προφανώς είναι ένα σύνθετο οικονομικό φαινόμενο και εν πολλοίς εξαρτάται με την γνωστή ως “ολλανδική ασθένεια”, την αμοιβαία δηλαδή εξάρτηση των εξαγωγών με τις συναλλαγματικές ισοτιμίας. Διακυμάνσεις στις παγκόσμιες αγορές ή ασταθείς συνθήκες στο εσωτερικό κάθε χώρας προκαλούν πολλαπλασιαστικά φαινόμενα ανισορροπιών που δύσκολα τιθασεύονται.

Αυτές οι οικονομικές δομές συνυπήρχαν με ένα υποτονικό κρατικό τομέα, που παρά την διεύρυνση του στην περίοδο της πολιτικής της “υποκατάστασης των εισαγωγών”, ποτέ δεν αναπτύχθηκε σε επίπεδα συγκρίσιμα με αυτά του ανεπτυγμένου κόσμου. Σήμερα για παράδειγμα τα δημόσια έσοδα και οι δημόσιες δαπάνες κινούνται σε επίπεδα κάτω από το 20%, με μόνο τη Βραζιλία να είναι γύρω στο 20%. Αυτή η “ασθενική” δημόσια οικονομία, είναι καθοριστική για την έκταση των εισοδηματικών ανισοτήτων, καθώς κάθε έννοια αναδιανομής απαιτεί τη μεταφορά πόρων μέσω του προϋπολογισμού. Ταυτόχρονα υποδεικνύει την εμπεδωμένη αντιπάθεια των τοπικών οικονομικών ελίτ στην επέκταση του κράτους.

Στη δεκαετία του 1980 οι περισσότερες οικονομίες αδυνατούσαν να διαρρήξουν τις

κληροδοτημένες συνθήκες του υπερπληθωρισμού σε συνδυασμό με μια εμφανή οικονομική στασιμότητα. Πολλοί συγγραφείς μιλούν για μια “χαμένη δεκαετία”, αλλά αυτό ενυπάρχει σε μια μεροληπτική υπέρ του νεοφιλελευθερισμού προσέγγιση. Στη δεκαετία του 1990 αντίθετα το πρόβλημα του υπερπληθωρισμού αντιμετωπίστηκε με το πακέτο της νεοφιλελεύθερης πολιτικής που εφαρμόστηκε στο σύνολο σχεδόν των χωρών της περιοχής. Βεβαίως ήταν ήδη διαφορετικό και το διεθνές οικονομικό περιβάλλον.

Η πολιτική που εφαρμόστηκε περιελάμβανε απελευθέρωση του εξωτερικού εμπορίου, με τη κατάργηση ουσιαστικά των δασμών και της προστασίας της εγχώριας παραγωγής και την απελευθέρωση της κίνησης κεφαλαίων. Μαζικές ιδιωτικοποιήσεις έγιναν σε όλες τις δημόσιες επιχειρήσεις σε τηλεπικοινωνίες, βιομηχανία και κοινή ωφέλεια. Παρόμοιες ήταν και οι εξελίξεις στην υγεία και την παιδεία. Η εφαρμογή της σκληρής νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής έγινε υπό την καθοδήγηση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και την ενεργή οικονομική παρέμβαση των ΗΠΑ που προωθούσαν τη δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς σε όλη την αμερικάνικη ήπειρο. Χρονολογικά η απελευθέρωση του εμπορίου γίνεται όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 2
Απελευθέρωση Εμπορίου

1985	Χιλή, Μεξικό
1986	Βολιβία, Κόστα Ρίκα
1988	Γουατεμάλα
1989	Αργεντινή, Ελ Σαλβαντόρ, Παραγουάη, Βενεζουέλα
1990	Βραζιλία, Ισημερινός, Ονδούρεα, Περού
1991	Ουρουγουάη, Κολομβία

Πηγή: Gwynne and Kay, 2004, σελ. 49

Η εφαρμογή των ιδεών αυτών είχε ξεκινήσει στη Χιλή από το 1977 (Klein N.,2007) Οι ιδέες είχαν γίνει αποδεκτές από τις περισσότερες δικτατορίες στη δεκαετία του '80, αλλά εφαρμόστηκαν στο σύνολο των χωρών, στη δεκαετία του 1990 από κεντροδεξιές ή κεντροαριστερές κυβερνήσεις που προέκυψαν μετά την επιστροφή στους δημοκρατικούς κανόνες. Η Λατινική Αμερική έγινε το παγκόσμιο εργαστήριο ενός αυθεντικού νεοφιλελευθερισμού.

Παράλληλα με τη “θεραπεία σοκ”, στο νομισματικό τομέα, μετά από διαδοχικές υποτιμήσεις των νομισμάτων στο αρχικό στάδιο, επιλέγει η “δολαριοποίηση” των νομισμάτων. Η επιλογή του “σκληρού νομίσματος” του συνδεδεμένου με το δολάριο ήταν πολιτική που διευκόλυνε την γρήγορη αποκλιμάκωση του πληθωρισμού (μέσω των εισαγωγών αγαθών), αλλά με δραματικές συνέπειες στην πραγματική οικονομία, στην εγχώρια παραγωγή και τους μισθούς. Το ΔΝΤ προσέφερε πόρους, δάνεια δηλαδή, για τη στήριξη των “διαρθρωτικών προγραμμάτων”, όπως αυτά αποκαλέστηκαν.

Τα αποτελέσματα της πολιτικής ήταν εντυπωσιακά σε κάποιο επίπεδο. Ο πληθωρισμός έπεσε σε μονοψήφια νούμερα, οι εξαγωγές αυξήθηκαν, η ροή ξένων επενδύσεων επιταχύνθηκε και οι ρυθμοί ανόδου της οικονομίας ήταν καλύτεροι από ότι στο παρελθόν. Από την άλλη πλευρά, οι εισαγωγές αυξήθηκαν με ακόμα μεγαλύτερους ρυθμούς, η ροή των ξένων επενδύσεων ήταν εν μέρει κερδοσκοπική, η εξαγωγή της εγχώριας αποταμίευσης συνεχίστηκε, νόμιμα αυτή τη φορά, και τα προβλήματα στο ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών κλιμακώθηκαν.

Ταυτόχρονα εντάθηκαν τα κοινωνικά προβλήματα. Με 46% του πληθυσμού της Λατινικής Αμερικής να ζει κάτω από το όριο της απόλυτης φτώχειας (με 3-4 δολάρια τη μέρα) η άρση των επιδοτήσεων στην τροφή, και η επιβολή τιμής σε νερό, ρεύμα κλπ., οδήγησε τεράστιες μερίδες του πληθυσμού σε πλήρη απόγνωση. Η ανεργία διπλασιάστηκε στις περισσότερες χώρες από 6-7% σε περίπου 11-14% ανάλογα με την χώρα. Οι περικοπές στα κοινωνικά προγράμματα αύξησαν τα ποσοστά “ανέχειας” εντός της κατηγορίας των “φτωχών”, αύξησαν δηλαδή αυτούς που είχαν πρόβλημα κάλυψης του ελάχιστου αριθμού θερμίδων. Για την ακρίβεια αυτοί που είχαν έλλειμμα θερμίδων στην καθημερινή διατροφή, σχεδόν διπλασιάστηκε από κάτι λιγότερο από 10% σε κάτι λιγότερο από 20%. Όταν ο Λούλα υποσχέθηκε “ένα πιάτο φαί τρεις φορές τη μέρα στο τραπέζι κάθε βραζιλιάνικης οικογένειας”, αναφερόταν σε ένα απόλυτα υπαρκτό πρόβλημα, που επιδεινώθηκε εν μέσω της οικονομικής σταθεροποίησης και της οικονομική ανόδου.

Επιπρόσθετα το κρίσιμο ερώτημα ήταν η πορεία των ίδιων των μισθών. Από το 1985 μέχρι το 1995 οι μισθοί είχαν χάσει περίπου το 35% της αξίας κατά μέσο όρο στο σύνολο της Λατινικής Αμερικής. Μετά το 1995 τα φαινόμενα ήταν αντιφατικά, αλλά με εξαίρεση ορισμένες χώρες, όπως η Χιλή, η Παραγουάη, που καταγράφεται μία σχετική αύξηση, στις περισσότερες χώρες η απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων και η άρση

κάθε περιορισμού στον προσδιορισμό των μισθών είχε μία διπλή επιρροή. Πρώτο συγκράτησε ή μείωσε τους μισθούς του επίσημου τομέα και έστειλε ένα μέρος των δραστηριοτήτων του επίσημου στον ανεπίσημο τομέα μέσω διαφόρων συστημάτων υπεργολαβίας.

Επιπρόσθετα η επίθεση στην κοινοτική γη ήταν καθολική. Από το Περού μέχρι τη Βραζιλία, είτε με “αγροτικές μεταρρυθμίσεις” που επανέφεραν μικροιδιοκτησίες στα χέρια μεγάλων ιδιοκτητών, είτε με καταλήψεις κοινοτικής γής και δασών, είτε τέλος λόγω της ανακάλυψης κοιτασμάτων πετρελαίου, μια ατέλειωτη επίθεση στην κοινοτική γη έλαβε χώρα με δραματικές συνέπειες σε μεγάλες περιφέρειες της Λατινικής Αμερικής.

Τα προβλήματα άρχισαν να εμφανίζονται σχετικά νωρίς. Οι πλήρως ανοικτές οικονομίες έγιναν ιδιαίτερα ευαίσθητες στις διεθνείς χρηματιστηριακές κρίσεις. Η πρώτη σημαντική κρίση του Μεξικού το 1995 συμπαρέσυρε και τη Βραζιλία, ενώ η διεθνής χρηματιστηριακή κρίση του 1999 που ξεκίνησε στη Ν.Α. Ασία, με το εντυπωσιακό ντόμινο της, προκάλεσε νέο κύμα προβλημάτων στις περισσότερες λατινοαμερικανικές οικονομίες.

Πολύ σύντομα οι ιδιωτικοποιημένοι τομείς στις βασικές υποδομές άρχισαν να έχουν σοβαρά προβλήματα. Το ίδιο και οι ιδιωτικοποιημένες τράπεζες, όπου μετά το πρώτο κύμα μαζικών δανειοδοτήσεων βρέθηκαν εκτεθειμένες και στα πρόθυρα της χρεοκοπίας. Πολλές χώρες άρχισαν να κάνουν μερικά βήματα πίσω από την εφαρμογή της νεοφιλελεύθερης πολιτικής. Η Χιλή επανέφερε κάποιους περιορισμούς στην έξοδο των κεφαλαίων από τη χώρα, η Βραζιλία εγκατέλειψε τη σταθερή ισοτιμία με το δολάριο, ενώ πολλές άλλες χώρες χαλάρωσαν τη δημοσιονομική πολιτική τους.

Η μόνη που επέμεινε μέχρι τέλους στην ίδια οικονομική πολιτική ήταν η Αργεντινή που οδηγήθηκε στην οικονομική κατάρρευση το 2002. Η ίδια η οικονομική κατάρρευση είναι ένα μυστήριο, κυρίως λόγω της απόφασης του ΔΝΤ να την προκαλέσει με την αναστολή κάθε νέων δανείων. Η ερμηνεία ότι το χρέος ήταν υπερβολικό δεν στέκει. Η Αργεντινή είχε δημόσιο χρέος μόλις στο 60% του ΑΕΠ, μικρότερο από δεκάδες άλλες χώρες.

Προφανώς η Αργεντινή ανήκε στις μεγάλες οικονομίες, μαζί με το Μεξικό και τη

Βραζιλία, που είχαν απορροφήσει το μεγαλύτερο μέρος των δανείων στην περιοχή και συχνά είχαν δυσκολίες εξυπηρέτησης του. Γενικότερα το διεθνές χρέος είναι ένα ιδιότυπο σύστημα. Για τις φτωχότερες χώρες αποτελεί “παγίδα” καθώς ένα σχετικά μικρό χρέος (της τάξης του 50 ή 60% του ΑΕΠ), συχνά δεσμεύει μεγάλο ποσοστό των εσόδων από τις εξαγωγές. Αυτό παγιδεύει τις οικονομίες τους στην συνεχή αύξηση των εξαγωγών με αδυναμία παράλληλης βελτίωσης των συνθηκών στο εσωτερικό. Για τις μεγάλες χώρες, ο δανεισμός μπορεί να είναι κρίσιμος για την συνέχιση των υψηλών ρυθμών επενδύσεων και αύξησης του ΑΕΠ, με κίνδυνο όμως κατάρρευσης εάν οι εξαγωγές είναι ευαίσθητες σε διακυμάνσεις.

Η Αργεντινή που είχε ακολουθήσει πιο πιστά από οποιαδήποτε άλλη χώρα την ακραία νεοφιλελεύθερη πολιτική και μέχρι το τέλος, κατέρρευσε. Από ότι φαίνεται το ίδιο το ΔΝΤ, προσυπέγραψε την αποτυχία της πολιτικής του με τον πιο εμφαντικό τόπο. Αυτό το σημείο αποτελεί και το σημείο καμπής στην περίοδο της εφαρμογής του ακραίου νεοφιλελευθερισμού στη Λατινική Αμερική.

5. Η άνοδος της Αριστεράς

Η Αριστερά που κερδίζει τις εκλογές στη Λατινική Αμερική εμφανίστηκε σχετικά πρόσφατα στο προσκήνιο. Σε όλες τις περιπτώσεις εκτός των παραδοσιακών δυνάμεων του δικομματικού συστήματος και των παραδοσιακών κομμουνιστικών κομμάτων. Αυτές οι νέες δυνάμεις προέκυψαν από ένα συνδυασμό κοινωνικών οργανώσεων, δικτύων και κινημάτων με νέους πολιτικούς σχηματισμούς που ανάλογα με τις πολιτικές ιδιαιτερότητες κάθε χώρας, συνέκλιναν σε μια κοινή πολιτική στρατηγική. Μέσα από έντονα ενωτικές διαδικασίες διαμορφώθηκαν οι μεγάλοι σχηματισμοί που υποστήριζαν την υποψηφιότητα των αριστερών προέδρων και οδήγησαν σε νικηφόρες εκλογικές μάχες (για την πολιτική επισκόπηση κάθε χώρας βλ. Prashad and Ballve, 2006).

Το PT, το εργατικό κόμμα του Λούλα στη Βραζιλία, είχε ιδρυθεί το 1980. Αρχικά ήταν ταυτισμένο με το εργατικό κίνημα του Σάο Πάολο, ειδικά στην αυτοκινητοβιομηχανία, όπου το PT είχε κατορθώσει να οργανώσει συνδικάτα υπό πολύ αντίξοες συνθήκες. Στη συνέχεια απέτησε προνομιακές σχέσεις με το ριζοσπαστικό κίνημα των ακτημόνων (MST), και άλλες συνδικαλιστικές και κοινωνικές οργανώσεις. Το κόμμα του Λούλα, στις αρχές της δεκαετίας του 1980, είχε ασπασθεί τις ευρωκομμουνιστικές αντιλήψεις

του Καουτίνιο, ενός βραζιλιάνου κομμουνιστή εξόριστου στην Ιταλία και αυτοπροσδιοριζόταν ως ένα κόμμα που θα ακολουθούσε ένα “μετά – σοσιαλοδημοκρατικό δρόμο”, απορρίπτοντας, τόσο τη σταλινική, όσο και τη σοσιαλδημοκρατική παράδοση της Αριστεράς.

Το 1989 η υποψηφιότητα Λούλα στις προεδρικές εκλογές του έδωσε 44%, ένα εντυπωσιακό ποσοστό που έδειχνε τη δυναμική εισβολή του PT στην πολιτική ζωή της Βραζιλίας. Στη συνέχεια όμως έχασε το δυναμισμό του και είχε μια καταστροφική πτώση στις εκλογές του 1998, όταν χωρίς να έχει συγκεκριμένες απαντήσεις, εν μέσω οικονομικής κρίσης, επεδίωξε με ιδεολογικές αιχμές να δώσει τη μάχη. Λίγο αργότερα το 2002 με μια καλά αρθρωμένη κοινωνική και οικονομική αντζέντα και με αντιπρόεδρο ένα προοδευτικό βιομήχανο (Γκόμεζ) κέρδισε. Ενδιάμεσα το PT είχε αναδειχθεί σε σημαντική πολιτική δύναμη στους τοπικούς θεσμούς και είχε ταυτιστεί με πρωτοποριακές ιδέες, όπως αυτές του “συμμετοχικού προϋπολογισμού”.

Στην Ουρουγουάη, η περίοδος της δικτατορίας (1973-1985) ανέστειλε την δραστηριότητα της Αριστεράς που στη δεκαετία του '60 είχε ήδη σχηματίσει την Εθνική Ένωση Εργατών (CNT), με τη συμμετοχή σοσιαλιστών, κομμουνιστών και αναρχοσυνδικαλιστών. Το Πλατύ Μέτωπο (Frente Amplio) ιδρύθηκε το 1970, και είχε προλάβει να καταγράψει ισχυρά εκλογικά ποσοστά στις πόλεις (περίπου το 30%). Στη δικτατορία η πολιτική ζωή μεταφέρθηκε σε κοινωνικές οργανώσεις αλληλεγγύης στη βάση. Η δικτατορία ενίσχυσε την πολιτική ταυτότητα των μελών του Πλατιού Μετώπου έναντι των κομμάτων ή ομάδων που το συναποτελούσαν και οι “Επιτροπές Βάσεις” αποτέλεσαν την βασική μορφή οργάνωσης του. Από το 1985 και μετά οι κινητοποιήσεις αφορούσαν τη σύγκρουση με το δικομματισμό μέσω των δημοψηφισμάτων από την “ατιμωρησία των δικτατόρων” μέχρι την ιδιωτικοποίηση του νερού και τις συγκρούσεις της περιόδου του ακραίου νεοφιλελευθερισμού. Μαζί πλέον και με τους Τουπαμάρος, και παρά τη διάσπαση του “Νέου Χώρου”, η ενωτική κουλτούρα πρυτάνευσε στις εκλογές του 2004. Η συμμαχία του Πλατιού Μετώπου με άλλες δυνάμεις από τον κεντρικό χώρο, υπό τον Βάζκεζ, τους έδωσε τη νίκη.

Στην Αργεντινή το περονικό κόμμα υπό τον Μένεμ ταυτίστηκε με τη νεοφιλελεύθερη πολιτική που οδήγησε στη χρεωκοπία τη χώρα. Ο Κίρχνερ ήταν κυβερνήτης σε μια μικρή ασήμαντη περιφέρεια. Η ανάδειξη του στην κεντρική πολιτική σκηνή έγινε μέσω της αναζήτησης των κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων που δεν εκφράζονταν από τον

παραδοσιακό δικομματισμό. Η υποψηφιότητα του στις εκλογές του 2003 στράφηκε κατά του επίσημου περονιστή Μένεμ και του δεξιού Μάρφι. Κατάφερε να περάσει στο δεύτερο γύρο, οπότε ο Μένεμ παραιτήθηκε και τελικά κέρδισε τις εκλογές. Η εκλογική του βάση προέκυψε από τις επαφές του με αριστερές συνδικαλιστικές οργανώσεις εκτός των επίσημων περονικών συνδικαλιστικών οργανώσεων, με οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με τις οργανώσεις των ανέργων (τους περίφημους πικετέρους), με τα δίκτυα που πολεμούσαν τις ιδιωτικοποιημένες εταιρείες κοινής ωφέλειας και με δίκτυα διανοουμένων. Η επιτυχία του αν και ξεκίνησε από τους “περιθωριακούς” του πολιτικού συστήματος, μετατράπηκε σε μια πολιτική δύναμη που αξιοποίησε στο έπακρο την κρίση του δικομματικού συστήματος και τη διαφθορά βασικών θεσμών της διοίκησης και της δικαιοσύνης.

Στην Βενεζουέλα, όπου τα ριζοσπαστικά κινήματα σε φοιτητές, εργάτες και γειτονίες, είχαν διαλυθεί με αυταρχικές μεθόδους στο πρόσφατο παρελθόν, δεν υπήρχαν σημαντικές κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις οργανωμένες όταν ο Τσάβεζ κέρδισε τις εκλογές το 1999. Για την ακρίβεια ο Τσάβεζ είχε απέναντι του όχι μόνο το σύνολο των πολιτικών δυνάμεων, τα μέσα ενημέρωσης, και τις συντηρητικές οικονομικές ελίτ, αλλά και τα συνδικάτα του πετρελαιοκλάδου. Το πολιτικό κίνημα γύρω από τον Τσάβεζ απέκτησε δυναμική μετά. Ήταν η εκλογή του που αποδέσμευσε τις δυνάμεις των “φτωχών”, που αποτελούν σχεδόν το 80% του πληθυσμού και οδήγησε σε μια εκρηκτική εμφάνιση οργανώσεων στους πανεπιστημιακούς χώρους, στην εργασία και τις γειτονίες. Η κοινωνική βάση του Τσάβεζ στάθηκε κρίσιμος παράγοντας στην απόπειρα πραξικοπήματος το 2001 και στις διαδοχικές εκλογικές μάχες, στις οποίες σύρθηκε μέσα στην τρέχουσα δεκαετία. Αν και η ρητορική του Τσάβεζ είναι η πιο ριζοσπαστική, εντούτοις οι πραγματικές αλλαγές είναι πολύ κοντά σε αυτές των άλλων χωρών. Το πετρέλαιο αποτελεί τον στρατηγικό τομέα και οι συμμαχίες γύρω από τον κλάδο αυτό (με τεχνοκρατικές και οικονομικές δυνάμεις) παραμένουν κρίσιμες στην παγίωση της ηγεμονίας του Τσάβεζ.

Στην Βολιβία, όλα ξεκίνησαν με την καμπάνια κατά της ιδιωτικοποίησης του νερού, μια πολιτική που ένα χρόνο μετά, το 2000 έφερε στους δρόμους της πρωτεύουσας ένα διαφοροποιημένο πλήθος με αίτημα την ακύρωση της ιδιωτικοποίησης. Σε μία άλλη πόλη χρειάστηκε να επέμβει ο στρατός και να κηρυχθεί στρατιωτικός νόμος πριν υπαναχωρήσει η κυβέρνηση. Η Βολιβία είχε μια μακρά παράδοση οργανωμένης κοινωνικής βάσης, την καλύτερη στη Λατινική Αμερική. Αυτές οι οργανώσεις

αποτέλεσαν το βασικό πυρήνα αντίστασης στο ακραίο νεοφιλελευθερισμό που ξεκίνησε σχετικά νωρίς, το 1995, όταν ο καθηγητής του Χάρβαρντ Σάκς, ετοίμασε εντός δεκαπενθημέρου, το περίφημο “πρόγραμμα” διάσωσης της χώρας. Έκτοτε οι διαδοχικές ιδιωτικοποιήσεις και η πολιτική ενέργειας (που περιέλαβε την αξιοποίηση το φυσικού αερίου) οδήγησαν σε κλιμάκωση των συγκρούσεων. Αυτές κορυφώθηκαν με το επίμαχο θέμα της καλλιέργειας της κόκας. Η Ουάσινγκτον χρηματοδοτούσε τις ειδικές δυνάμεις επιφορτισμένες με την καταστροφή της παραγωγής, πολιτική που μετά από έντονες κινητοποιήσεις ανεστάλη. Ο ιθαγενής Μοράλες, γερουσιαστής από το 1997, αποτέλεσε το πρόσωπο στο οποίο συσπειρώθηκε αυτή η πλατιά κοινωνική συμμαχία που με κεντρικό σύνθημα την εθνικοποίηση των φυσικών πόρων, την ακύρωση των ιδιωτικοποιήσεων και μια ευρεία κοινωνική αντζέντα κέρδισε τις εκλογές.

Και στις άλλες χώρες τα φαινόμενα ήταν παρόμοια. Στον Ισημερινό, όπου ο ιθαγενής πληθυσμός είναι σημαντικός, η οργάνωση τους το CONAIE, ιδρύθηκε το 1986, ως ενιαίος οργανισμός για τις 12 διαφορετικές εθνότητες των ιθαγενών. Τα αρχικά αιτήματα αφορούσαν την αναγνώριση της “ταυτότητα” των ιθαγενών πληθυσμών, όπως η γλώσσα (η ενσωμάτωση της στο εκπαιδευτικό σύστημα ήταν μεγάλη κατάκτηση) και ο πολιτισμός τους. Η οικονομική ατζέντα όμως της δεκαετίας του 1990 διεύρυνε τις διεκδικήσεις τους που αφορούσαν πλέον τη γη και το φυσικό πλούτο. Η πολιτική έκφραση του κινήματος έγινε πάλι με ενωτικό τρόπο, με τη σύμπραξη του CONAIE, με τα κινήματα των πόλεων την Επιτροπή Συντονισμού των Κοινωνικών Κινήματων (CMS) και το σχηματισμό το 1995 του Κινήματος Παχακούτιν, που άρχισε σταδιακά να έχει εκλογικές επιτυχίες.

Στην Παραγουάη, το Δημοκρατικό Κογκρέσο (CDP), μία πλατιά συμμαχία συνδικάτων, κοινωνικών ομάδων και αγροτικών ενώσεων, συγκρούστηκε το 2002 ανοικτά με την κυβέρνηση προκειμένου να μην εφαρμοστεί ένα πακέτο μέτρων σχεδιασμένο από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Και εδώ ήταν οι συγκρούσεις γύρω από τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές και η δημιουργία πλατιών κοινωνικών συμμαχιών που οδήγησαν στην εκλογή ενός ακόμα αριστερού προέδρου, σε μία χώρα όπου είχε βιώσει την μακροβιότερη δικτατορία στη Λατινική Αμερική (1945-1989) και όπου το παραδοσιακό δεξιό κόμμα του Κολοράντο δεν έπαυε ποτέ να ασκεί ασφυκτικό έλεγχο στην κοινωνία.

Η μεγάλη στροφή τελικά της Λατινικής Αμερικής ήταν αποτέλεσμα μιας διπλής

κίνησης. Κοινωνίες καταπιεσμένες επί δεκαετίες, με τις μεγαλύτερες κοινωνικές ανισότητες στον κόσμο, αλλά με ισχυρό αντίβαρο τις κοινωνικές οργανώσεις και τα δίκτυα αλληλεγγύης, βρήκαν νέους δρόμους πολιτικής οργάνωσης και έκφρασης μέσα στο δημοκρατικό πλαίσιο.

Οι δύο μεγάλες πολιτικές δυνάμεις θέλησαν την πολιτική ελευθερία να συνδέεται με τη φιλελεύθερη οικονομία, και η εφαρμογή της νεοφιλελεύθερης πολιτικής αποτέλεσε το σύμβολο της κεντροδεξιάς και της κεντροαριστεράς στη Λατινική Αμερική. Από την άλλη η σχέση της ελευθερίας με την κοινωνική δικαιοσύνη αποτέλεσε το κυρίαρχο μοτίβο μιας νέας Αριστεράς που ξεπήδησε μέσα από τους “φτωχούς”, τόσο των πόλεων όσο και της υπαίθρου. Με εντυπωσιακή πολιτική ενότητα και ανοικτή απέναντι σε ευρύτερες κοινωνικές συμμαχίες με τα μεσαία στρώματα, αυτή η Αριστερά κατάφερε να ηγεμονεύσει μέσα σε μια δεκαετία το σύνολο σχεδόν των χωρών της Λατινικής Αμερικής.

Βιβλιογραφία

Chasteen J.C. (2006), *Born in Blood and Fire. A concise history of Latin America*, New York: Norton & Company.

Foweraker J., T. Landman and N. Harvey, (2003), *Governing Latin America*, Cambridge: Polity Press.

Gwyne R. And C. Kay (eds), (2004), *Latin America transformed. Globalization and Modernity*, London: Arnold.

Klein N., (2007), *The shock doctrine*, New York: Metropolitan Books.

Prashad V. And T. Ballve (eds), (2006), *Dispatches from Latin America. On the Frontline against Neoliberalism*, Cambridge, Mass.: South End Press.

Skidmore T. and P. Smith (2005), *Modern Latin America*, Oxford: Oxford UP.